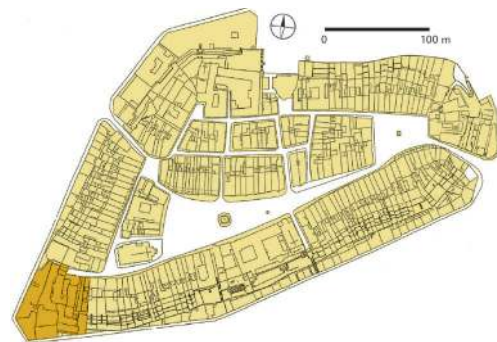

Archeologický výzkum při stavbě Administrativního centra v Hradci Králové

Základním problémem větší části „archeologického dědictví“ ve vztahu k veřejnosti je skutečnost, že jednoduše řečeno, „není vidět“. Zatímco jiné nemovité památky (hrady, kostely, domy atd.) jsou viditelné a také širší veřejnosti pochopitelné, představují odkryté archeologické situace (v historickém jádru Hradce Králové i jinde) často „jen“ vrstvy hnědošedé či černohnědé hlíny a jílů se zbytky dřev, úlomků keramiky, kostí atd., s krátkými a porušenými úseky cihlových a kamenných zdí ap. Ale přes to (nebo právě proto) tyto situace tvoří historické „antropogenní“ podloží naší krajiny, přes svoji torzovitost vypovídají o minulých skutečnostech a jejich informační hodnota je stejná jako u jiných památek (nebo i vyšší).

■ Radek BLÁHA
Muzeum východních Čech

V současné době probíhá na území městské památkové rezervace v Hradci Králové cílý stavební ruch. Realizují se rozsáhlé investiční záměry, přestavby a rekonstrukce plošně velkých areálů, v důsledku kterých by dle představ investorů mělo dojít

k oživení městského jádra po stránce společenské i ekonomické.

Třebaže revitalizace původního jádra města – městské památkové rezervace – probíhá vlastně již několik (minimálně dvě) desetiletí, tato vlna stavebních aktivit s sebou nově přináší i velké zásahy přímo do terénu návrší, a tedy do archeologických situací – pravěkých a středověkých – ukrytých pod dlažbou i domy města.

Na plochách určených k vytěžení proto musí proběhnout alespoň předstihový záchranný výzkum, který ovšem není ideálním řešením, neboť i ten, byť sebelépe provedený, s využitím těch nejmodernějších technik dokumentace a záznamu, nemovité archeologické památky, terénní situace ničí. Ne vždy se totiž, při jinak jistě záslužných rekonstrukcích památkově chráněných staveb a jejich souborů, docenuje, že nedílnou součástí památky je i její historické podloží, tedy archeologické nálezy movité i nemovité, ukryté pod základy staveb a v jejich okolí.

Hradec Králové patří jistě ne náhodou mezi místa, kde se archeologie rodila jako vědecký obor. Hlavní podíl na tom nesou pohnuté osudy města v 17. a 18. století, kdy byl Hradec Králové značně

postižen následky třicetileté války a sérií prusko – rakouských konfliktů.

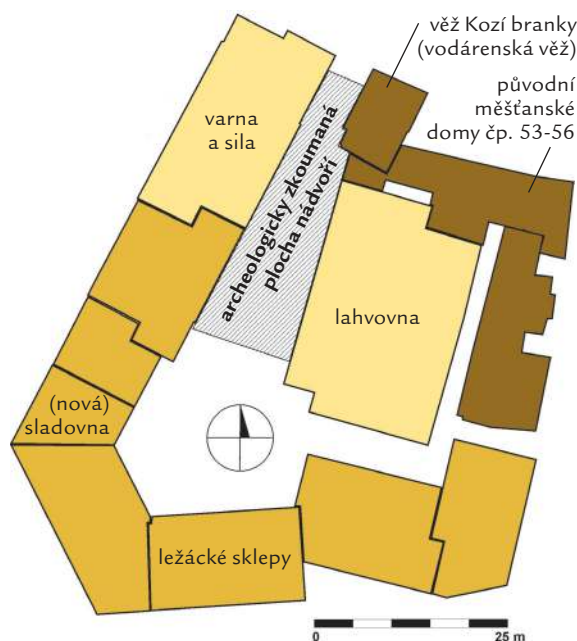
Počátky: K. J. Biener a budování pevnosti

Po definitivní ztrátě Slezska a Kladska bylo strategicky položené město na soutoku Labe a Orlice vybráno pro **výstavbu bastionové pevnosti**. Z období stavby pevnosti, především zemních prací v rámci kterých byla zcela demolována hradecká předměstí a provedeny velké terénní změny, jsou k dispozici první konkrétní informace o archeologických nálezech. Stalo se tak díky vrchnímu inženýrovi generálního štábu (později hejtmantu královéhradeckého kraje) *Karlu Josefu Bieneru z Bienenberka*, který popsal nálezy nádob, jejich zlomků, zlatých a bronzových nástrojů, šperků atd. z rozváženého kopce Rožberka, Mýtského předměstí atd. Karel Josef Biener z Bienenberka byl též dobrý terénní pozorovatel a ve svých německy psaných *Dějínách Hradce Králové* mimo jiné zaznamenal polohy likvidovaných předměstských kostelů, a to včetně lokalizace těch církevních staveb, které zanikly již např. v průběhu husitské revoluce. V neposlední řadě ve svém díle cituje také písemné prameny, které se později ztratily či byly zničeny.

■ Obr. 1
Hradec Králové,
Městská
památková
rezervace
s vyznačeným
areálem pivovaru.

■ Obr. 2
Hradec Králové,
areál bývalého
pivovaru. Pohled
z Bílé věže
směrem k jihu.

■ Obr. 3 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Schéma s vyznačením jednotlivých fází výstavby (dle stavu z roku 2004):

- původní jádro pivovaru před rokem 1844 (včetně pozdějších přestaveb)
- budovy postavené do svahu návrší 1860-1900 (vč. pozdějších přestaveb)
- stavby 2. poloviny 20. století

Další rozvoj archeologie a Moritz Lüssner

Další rozvoj archeologie v Hradci Králové je spojen se stavebním ruchem, který nastal přímo v jádru Hradce Králové po správní reformě na počátku 50. let 19. století. Tehdy byly v Hradci Králové zahájeny roz-

sáhlé stavební podniky. V prostoru bývalého královského hradu byl postaven okresní soud, později změněný na lyceum a učitelství (čp. 230), velkou přestavbu prodělala budova radnice na Velkém náměstí (čp. 1). Z dalších staveb a zařízení lze zmínit šatlavu v Dlouhé ulici (čp. 101-103), vzdělávací ústav pro chlapce „Borromeum“ a bývalou poštu ve Špitálské ulici (čp. 184 a 192), sirotčinec v dnešní Rokitské ulici (čp. 62) či měšťanský pivovar (čp. 53-57 a 358, dnes již bývalý, viz níže). Ze všech zmíněných staveb pocházejí informace o četných archeologických nálezech, především nádobách a jejich částech ze středověkých jímek, o nichž nám zanechal podrobné zprávy (ve formě článků v odborných časopisech i vlastních deníkových záznamů) krajský komisař Moritz Lüssner. Tento jeden ze zakladatelů archeologické vědy v našich zemích si všiml také hloubek uložení nálezu a postavil tím základy jedné z metod archeologie – horizontální stratigrafie (nálezy z Hradce Králové viz např. Lüssner 1859).

Třetí vlna: likvidace pevnosti

Dalším impulsem pro rozvoj archeologického bádání se stalo založení městského musea v roce 1880, ale především zahájení rozsáhlé přestavby Hradce Králové, související s likvidací bastionové pevnosti po roce 1884, respektive 1894 a vznikem nových budov na původních pevnostních pozemcích. Od roku 1894 tyto zemní práce sledovali a archeologické nálezy shromažďovali Ludvík Domečka, ředitel městských úřadů a městského musea a musejní kustod, bývalý městský strážník František Žalouděk. Samotné jádro Hradce Králové zůstalo výraznějších přestaveb ušetřeno, právě díky tomu, že se pro nové stavby nabízely výhodné pozemky pod hradeckým návrším. Přesto zde do roku 1914 vzniklo několik rozsáhlých budov, z nichž jmenujme bývalý Záložní úvěrní ústav (dnes Galerie moderního umění) na Velkém náměstí, dům U Beránka v ulici Na Kropáčce proti kostelu Nanebevzetí P. Marie, dům čp. 169-171 v ulici V Kopečku atd. Ze všech těchto staveb, jejichž základy sahaly do značných hloubek, bylo získáno velké množství nálezů, především keramiky, kovových artefaktů i nálezů z organických hmot

(dřevo, kůže aj.). Především keramika, celé nádoby získané z odpadních jímek, se stala základem sbírky středověké keramiky hradeckého městského musea. Tato sbírka, uspořádaná v první polovině 50. let 20. století archeologem J. Tomským a tehdejšími studentem M. Richterem, byla až do zahájení rozsáhlých archeologických výzkumů v jádrech středověkých měst jedním z největších souborů svého druhu v našich zemích. Smrtí F. Žaloudka v roce 1935 a L. Domečky roku 1937 se uzavřela jedna z kapitol hradecké archeologie.

Na sklonku třicátých let se objevil záměr přestavby severní části hradeckého návrší kvůli lepší dopravní obslužnosti. Tento projekt, jehož realizace by měla fatální důsledky pro památky nadzemní i podzemní – archeologické, nebyl nakonec uskutečněn (souhrnně o dějinách archeologického bádání Bláha-Sigl 2004).

Po druhé světové válce nehrozily jádru Hradce Králové ani tak nové stavební záměry, jako spíše naopak pustnutí. Především obchodní i společenský ruch se přesunul do nově vystavěných částí na pravém břehu Labe a historické centrum města se dostávalo z tohoto hlediska poněkud na okraj a nic na tom nezměnilo ani vyhlášení historického jádra Hradce Králové městskou památkovou rezervací v roce 1962. V padesátých a šedesátých letech i později byla provedena asanace hygienicky závadných staveb, zejména různých přístavků, popř. zadních domů původních středověkých parcel (při tom za své vzaly často i hodnotné stavby).

Z hlediska archeologie bylo velmi přínosné období od druhé poloviny 60. až do počátku 70. let, kdy v Hradci proběhl systematický inženýrsko-geologický průzkum (na něm se do konce 60. let podílel výše jmenovaný J. Tomský) doprovázený archeologickým průzkumem (realizovaným M. Richterem a V. Vokolkem) i rozsáhlejšími odkryvy (v prostoru bývalého hradu, v čp. 143-144 atd.). Tyto výzkumy položily základy moderního bádání o počátcích Hradce Králové.

Podařilo se prokázat, že hradecké návrší bylo osídleno a zřejmě i jednoduše opevněno v období eneolitu nositeli kultury nálevkovitých

■ Obr. 4 Hradec Králové. Willenbergova veduta (kolem roku 1600, výřez). Prostor Koží branky a areálu pivovaru zcela vpravo. Převzato z: Cechner, A. 1904: *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém, XIX. Politický okres Královéhradecký. Praha.*

pohárů. Daleko výraznější etapou minulosti Hradce Králové byla mladší doba bronzová, kdy byl pahorek silně opevněn dřevohlinitou hradbou, „valem“. Jeho zbytků využili nejpozději na přelomu 9. - 10. století Slované jako základu pro svoji hradbu s čelní opukovou zdí – plentou. V průběhu 11. – 12. století se v severozápadní části návrší vydělila akropolis, samostatně opevněná valem, se sídlem hradského správce a kostelem. Ve 13. století se tato akropole počala proměňovat v královský hrad, zatímco ostatní plocha původně pravěkého a slovanského hradiska byla transformována v právní město, písemně doložené již k roku 1225 (souhrnně Richter-Vokolek 1995).

Ve druhé polovině 70. a po celá 80. léta až na výjimky v prostoru historického jádra Hradce Králové žádný rozsáhlejší výzkum neproběhl. Situace se radikálně obrátila na přelomu 80. a 90. let 20. století, kdy se, také v důsledku známých společensko-politických změn, počal do Městské památkové rezervace vracet život. Jednou z nezbytných podmínek revitalizace jádra byla oprava starších a výstavba nových inženýrských sítí. Lze uvést např. výstavbu kanalizace na Velkém náměstí v roce 1990, pokládku telefonních kabelů v letech 1995-1996 atd., či výstavbu trafostanic na Velkém náměstí v roce 1995 a Malém náměstí v roce 1997. Archeologické výzkumy, které těmto stavbám předcházely či je provázely, přinesly velice důležité informace o počátcích středověkého města. Ukázalo se, že vývoj hradeckých veřejných prostranství - náměstí - byl velice složitý a obě hradecká náměstí v dnešním plošném rozsahu vznikla až delší dobu po založení města (zřejmě ve 14. století – k tomu viz např. Kalfert 1995; Sigl 1998).

Na přelomu 20. a 21. století bylo v prostoru Městské památkové rezervace realizováno mnoho staveb, respektive rekonstrukcí objektů. Součástí několika stavebních záměrů byly i rozsáhlejší zemní práce, a proto při nich byly realizovány menší či větší archeologické výzkumy. Lze jmenovat např. rekonstrukci čp. 680 (bývalá solnice v prostoru původního královského hradu), stavbu hotelu „U Královny Elišky“ na Malém nám. čp. 116-118, rekonstrukci čp. 81 v Kopečku, čp. 180 v ulici Tomkové, čp. 62 v Rokitanského ulici, opravu

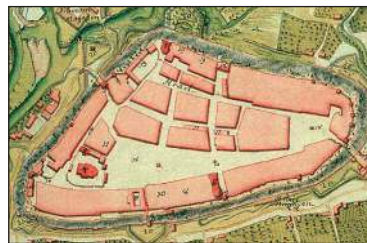
dolní terasy mezi schodištěm Bono Publico a Gočárovým schodištěm v Komenského třídě atd. Třebaže některé z těchto výzkumů probíhaly za ztížených podmínek (nevhodné klimatické období, statické problémy, časová tíseň, nevstřícný přístup stavebníka) bylo díky nim zjištěno obrovské množství informací o počátcích města Hradce Králové i jeho předchůdců. Většina těchto prací probíhala při okrajích hradeckého návrší v prostoru původních vrcholně středověkých zděných opevnění města i dřevohlinité hradby (valu) z pravěku a raného středověku.

Historie pivovaru až do hloubky 16 m

Poslední cca 2 roky jsou v prostoru Městské památkové rezervace charakteristické přípravou, popř. realizací rozsáhlých investic, jak již bylo řečeno v úvodu. K nim bezesporu náleží i přestavba areálu bývalého pivovaru na Administrativní centrum Královéhradeckého kraje. Součástí tohoto investičního záměru jsou i podzemní garáže pod větší částí areálu, jejichž cca 16 m hluboké základy zcela změni původní terénní situace části hradeckého návrší.

Areál bývalého pivovaru zaujímá jihozápadní okraj hradeckého návrší nad soutokem Labe, západně od Děkaného náměstí (dnes nám. Jana Pavla II.) a jižně od Soukenické ulice, na okraji původního jádra středověkého města (obr. 1 a 2). Z celého komplexu dnes monumentálně vystupují především vysoké budovy ležáckých sklepů a sladovny na rozhraní tříd Komenského a CSA. Použitím rezného zdiva či klasicistních prvků připomínají poněkud gotickou a pevnostní architekturu Hradce Králové. Také skutečnost, že se areál nachází na jednom z nejvyšších míst návrší, sváděla občas některé badatele k domněnce, že se jedná o místo původního městského hradu. Ten však nade vše pochybnost ležel na protějším severozápadním výběžku, v místech, kde se dodnes říká „Na Hradě“ (zhruba prostor domů čp. 90, 230, 680 a čp. 91-92 - Městská hudební síň).

Hradecký měšťanský pivovar (založený roku 1844) se stavebně formoval v několika etapách: z původního jádra, sestávajícího z čp. 54 - 57 (měšťanské domy a bývalá věž

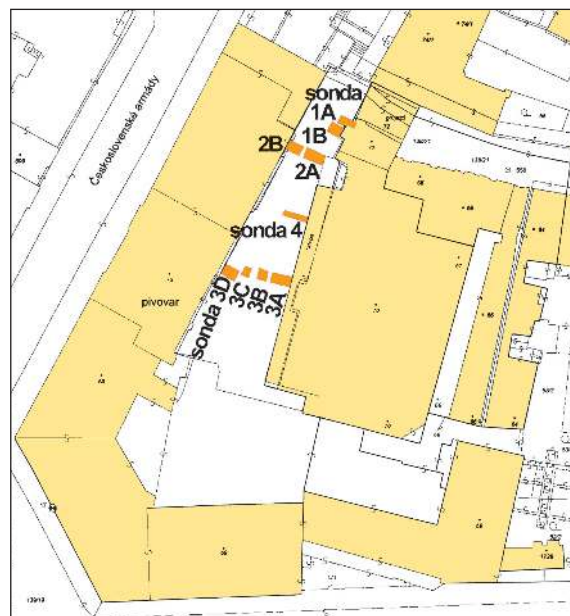

■ Obr. 5 Hradec Králové, Pierkerův plán z roku 1756, výřez. Areál pivovaru zcela vlevo. (Richter, M. – Semotanová, E. 1998: *Historický atlas měst České republiky*, sv. 5, Hradec Králové. Praha.)

horní městské hradby) a čp. 358 (městská sladovna), se pivovar během druhé poloviny 19. a ve 20. století dále rozšířil východním (čp. 53) a především západním směrem (ležácké sklepy, nová sladovna, varna, síla; viz obr. 3). Postupně tak byl obestaven celý jihozápadní cíp hradeckého návrší (souhrnně o stavebním vývoji viz Svoboda-Zabradník 2003; 2004). Došlo tak k narušení předchozí struktury zástavby a výrazným změnám terénu v této části původního středověkého města.

Areál pivovaru svoji severní stranou přiléhá k Soukenické ulici, kterou již (minimálně) od středověku probíhala komunikace vedoucí („Kozí“, též Soukenickou) brankou z vlastního města do jednoho z četných hradeckých předměstí, Soukenic, s kostelem sv. Vavřince a hřbitovem (jeho část zachycena L. Domečkou při výstavbě sladovny a ležáckých sklepů v roce 1897 - Domečka 1898, 72). Mimo běžné měšťanské domovní zástavby se zde při „Kozí“ fortně nacházela také původní hradební, respektive vodárenská věž (tzv. vodní věž mistra Petra), doložená zřejmě již k roku 1431 (Tomek 1997, 43). Jak v případě cesty s brankou, tak vodní

■ Obr. 6 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Geodetické zaměření první etapy archeologického výzkumu v roce 2004.

■ Obr. 8 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Geodetické zaměření druhé etapy archeologického výzkumu v roce 2005.

věže se jednalo o zařízení strategického významu a z toho vyplývala nutnost jejich obrany. Tu vyžadoval i nedaleký „sakrální okrsek“ kolem chrámu sv. Ducha a kaple sv. Klimenta. Ochranu celého výše vymezeného prostoru z jižní a západní strany proto zajišťovalo **trojitě městské opevnění** skládající se z horní hradby (14. stol.), parkánové zdi (14. – 15. stol.) a dolní hradby (16. stol.). Z tohoto opevnění, zachyceného jak na nejstarších vedutách i mapových plánech města (viz obr. 4 a 5), se dodnes viditelně dochovala pouze východní část hradební věže původní fortny, sloužící (po přestavbě) jako vodáren-

ská věž pivovaru. Dalším významným objektem, který lze alespoň přibližně umístit do areálu dnešního pivovaru, byla také městská škola „blíž fortny Soukenické, kdež mezi ní a fortnou byl toliko jeden jiný dům“ (Tomek 1997, 33). Tato škola, ve své renesanční podobě zřejmě zachycena na Willenbergerově vedutě z počátku 17. století (obr. 4), zanikla za třicetileté války. Její zbytky sloužily jako dělostřelecké postavení (1647; Mikulka 1994, 26). Snad na jejím místě vznikla ještě v období baroka bývalá sladovna, čp. 358, nahrazená na počátku 80. let 20. století lahvovnou, jejíž hluboké základy zlikvidovaly také veškeré viditelné stopy horní městské hradby a všechny starší archeologické situace. V této souvislosti je nápadné, že o domech čp. 56-57, na jejichž místě mohla městská škola kdysi stát, máme písemné zprávy až z 18. století (Svoboda-Zahradník 2003, 16-18).

Již v době přípravy projektu stavby „Administrativního centra“ byly provedeny základní odborné průzkumy, to znamená stavebně-historický průzkum stojících budov včetně archivní rešerše a pro archeology důležitý inženýrsko-geologický průzkum pomocí kopaných a vrtaných sond. Součástí druhého z průzkumů byl i archeologický dohled. Kopaná geologická sonda v přízemí věže „Kozí branky“ přinesla poznatek, že tato dosud částečně stojící stavba má základové zdi stavěné z gotických vysokých cihel „buchet“. Dvě vrtané sondy na nádvoří, mezi objekty sladovny z konce 19. století a varny-sil ze 60. let 20. století na

západě a nové lahvovny z počátku 80. let na východní straně, ukázaly, že pod cca 2 (až 4) metry silnými vrstvami novověkých navážek se dochovaly původní terény okraje návrtí, s možnými zbytky opevnění města a jeho předchůdců v pravěku i středověku.

Na základě těchto zjištění bylo rozhodnuto v listopadu a prosinci roku 2004 provést první etapu záchranného archeologického výzkumu v prostoru nádvoří pivovaru. Jednalo se o čtyři kopané sondy (dále členěné terénními bloky) o šířce cca 2 m, celkový rozsah prozkoumané plochy činil cca 51 m² (obr. 6). Na základě výsledků této sondáže se přistoupilo k vypracování strategie dalšího archeologického výzkumu a možné záchrany alespoň vybraných částí původního terénu. K realizaci vlastního předstihového záchranného výzkumu došlo od konce května do začátku listopadu 2005. Záchranné práce proběhly především na místě bývalého pivovarského nádvoří. Tato plocha byla, po strojové skryvce recentních navážek o mocnosti cca 1,2 – 2 m, předem rozdělena na 68 výzkumných čtverců o hraně 3 × 3 metry (obr. 7). Ne všechny čtverce byly zkoumány, neboť několik z nich leželo v místech, kde byl v nové době terén zcela překopán a archeologické situace vymazány. Jednotlivé čtverce byly po jednotlivých přirozených vrstvách – kontextech - ručně skryvány a průběžně prováděna fotografická, kresebná a geodetická dokumentace příslušných nemovitých (případně movitých) archeologických situací.

Výzkum: první výsledky

K jakým závěrům archeologický výzkum došel? Na tomto místě není možné podrobně probírat všechny výsledky, zvláště proto, že vyhodnocování získaných movitých nálezů, tedy zlomků keramiky, stavebního materiálu, kostí, kovových předmětů atd., i zpracování pořízené kresebné, fotografické a další dokumentace stále probíhá. Upozorníme však alespoň na to nejdůležitější.

Již výše se děla zmínka o **věži při Kozí brance**, která byla zřejmě původní středověkou městskou vodní věží a tomuto účelu (po přestavbě v 19. století) sloužila i v době provozu pivovaru. Při stavebních zásazích

■ Obr. 7 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Pohled na část plochy archeologického výzkumu od jihu.

v 70. či v 80. letech 20. století byla její západní část ubourána a vloženo nové schodiště. Přesto jsou zbytky této věže, dochované zřejmě až do prvního nadzemního podlaží, jedním z nejlépe dochovaných reliků linie horní městské hradby. Archeologický výzkum odhalil cihlové základy ubourané západní poloviny věže, hluboké cca 150 cm (od povrchu nádvoří). Původní hradební linie, která kopírovala horní hranu návrší, pokračovala dále směrem k jihozápadu a ostře se poté lomila na východ. Willenbergova veduta i mapové plány z 18. století zde naznačují existenci dalších **dvou věží horní městské hradby (obr. 4 a 5)**. Dochované starší plány a fotografie pivovaru ukazují, že tyto věže, z nichž jižnější ležela již v místech lomu hradební linie, byly začleněny do bývalé staré sladovny. Naštěstí se ukázalo, že zkáza nebyla úplná. Západní části základů těchto věží těsně v západním sousedství základové jámy lahovny (která vyrostla v místech staré sladovny) se zachovaly alespoň z malé části. Podařilo se tak odkrýt malé úseky zdiva z cihel gotického formátu („buchet“) pojených kvalitní maltou. Zajímavostí je, že tyto věže a zřejmě i celá hradba měly velice mělké základy, v podstatě ležely na povrchu tehdejšího terénu. Malou hloubku založení městského opevnění naznačovala i terénní pozorování v 19. (M. Lüssner) a 20. století (M. Richter, V. Vokolek). Vnější líc cihlového zdiva věží byl obložen pískovcovými kamennými deskami. Tato úprava zřejmě vznikla při stavebních úpravách nejstaršího jádra pivovaru v první polovině 19. století, jak ukazují dochovaná vyobrazení i historické fotografie. Samotný archeologický výzkum nepřinesl žádné překvapivé poznatky k datování linie horní městské hradby, jejíž počátky zřejmě sahají do první poloviny 14. století.

Nejstarší veduty i mapy ukazují, že těsně pod horní hranou návrší výše uvedenou horní městskou hradbu s věžemi předstupovala další linie opevnění, a to **hradba parkánová**

s půlválcovitými baštami. Její průběh je možné dodnes vystopovat především na jižní straně hradeckého návrší nad Komenského třídou, kde se také dochovalo několik bašt, byť v novověku přezděných.

V prostoru pivovaru ikonografické i kartografické prameny naznačovaly existenci jedné válcové bašty těsně východně od budovy nové sladovny. Od ní se měla hradební zeď parkánu prudce stáčet k východu podél hrany návrší. Ve směru na severozápad od bašty zobrazovala průběh hradební zdi pouze Willenbergerova veduta, naopak dochované mapové plány 18. století celkem shodně vypovídaly, že hradba za touto baštou dále k severovýchodu nepokračovala. Tyto nesrovnalosti pomohl vyřešit právě archeologický výzkum. Přestože původní terén nádvoří byl v prostoru, kde se měla bašta nacházet, poškozen stavbou autováhy, již jedna z průzkumných sond na podzim 2004 zde narazila na obloukovitě se stáčející opukové zdivo. Záhy se ukázalo, že se jedná opravdu o výše uvedenou **baštu podkovovitého půdorysu (obr. 9)**. Síla jejího zdiva činila cca 80-100 cm, dochovaná výška byla cca 2 m, poloměr oblouku bašty měřil cca 2,5 m. Lámané ploché opukové kameny byly spojeny poměrně kvalitní vápennou maltou. Vnější líc bašty souvisle pokrývala vrstva omítky. Ojedinele se mezi opukou objevily i zlomky cihel gotického formátu („buchet“) s prstovaným povrchem. Při dalším odkryvu se podařilo najít pokračování samotné **hradby**, do níž byla bašta vsazena, a to směrem jak na jihovýchod, tak na severovýchod (**obr. 8**). Nepotvrdily se tak údaje map 18. století, že v tomto úseku parkánová hradba půlválcovou baštou končila. Samotná hradba byla zděna stejným způsobem

■ Obr. 9 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Pohled na odkrytou baštu parkánové hradby.

jako bašta; mezi baštou a hradbou nebyla také zjištěna ve zdivu spára, která by naznačovala, že bašta byla do hradby včleněna dodatečně. Dochovaná výška hradební zdi činila cca 20 – 120 cm, dle terénního reliéfu a stupně recentního poškození (**obr. 10**). Lze s jistotou tvrdit, že zeď severovýchodním směrem pokračovala až k věži Kozí branky, kde v ní byl prolomen vstup (asi formou věžovité branky), jak naznačuje i výše uvedená Villenbergerova veduta. A datování? Dle zlomků keramiky nalezených v základovém vkopu pro zeď i dle vzhledu a charakteru zdiva lze počítat s vybudováním této části hradeckého městského fortifikačního systému ve druhé polovině 15. či na počátku 16. století.

Nádvoří: stopy pravěku

Na ploše bývalého pivovarského nádvoří se ovšem nedochovalo pouze archeologické situace ze středověku. Právě naopak: většina zjištěných situací byla výrazně starší a pocházela z pravěku. Na pravěké

■ Obr. 10 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Pohled na část opukového zdiva parkánové hradby.

■ Obr. 11 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Žlab a řez čelní stěnou dřevohliněného opevnění z mladší doby bronzové.

■ Obr. 12 Hradec Králové, areál bývalého pivovaru. Vypreparovaná hliněná omazávka původně dřevěné čelní stěny pravěkého dřevohlinitého opevnění z mladší doby bronzové.

počátky osídlení hradeckého návrší poukazovaly již nálezy učiněné v 19. století. Sondážní práce M. Richtera a V. Vokolky potvrdily, že návrší nad Labem a Orlicí osadili již lidé pozdní doby kamenné, konkrétně nositelé kultury s nálevoovitými poháry. O cca dva tisíce let později v mladší době bronzové se zde usadili lidé kulturního komplexu lužických popelnicových polí. Archeologické sondy z přelomu 60. a 70. let minulého století ukázaly, že na hraně návrší vyrostlo původně **dřevohliněné opevnění**, široké až 8 m, vysoké minimálně 4 m. Z něho se dodnes dochovalo pod mladšími navážkami a sídlištními situacemi mohutné valové těleso. Jeho zbytků využili někdy v 9. či 10. století Slované jako základu pro své opevnění, oproti pravěkému již s použitím čelní kamenné plenty. Není tedy divu, že nás zajímalo, zdali se tyto situace objeví i v námi zkoumaném prostoru. Již v počátcích výzkumu se ukázalo, že výše uvedené části středověké fortifikace, tj. horní a parkánová hradba, jsou založené do vrstev hlinitého

písku s množstvím pravěké keramiky. Další odkryv odhalil podrobněji strukturu těchto pravěkých vrstev. Zhruba v linii výše uvedeného středověkého parkánu probíhal podél hrany návrší v hloubce cca 2,5 m cca 60 cm široký a cca 50 cm hluboký žlab, na jehož dně byly nalezeny otisky dřevěných sloupů či přímo negativy sloupů či kůlů (tzv. sloupové či kůlové jámy). Jednalo se o doklad čelní dřevěné stěny **opevnění návrší (obr. 11)**. Dřevěné prvky této stěny byly omazány hlínou (**obr. 12**). Ve směru po svahu návrší se podařilo za touto v náznacích dochovanou stěnou zachytit vrstvy, jejichž sklon svědčí o tom, že se na své místo dostaly po rozvalení čelní stěny. O tom, že zánik alespoň určité fáze opevnění mohl být dramatický, svědčí nález vrstvy uhlíků s množstvím keramiky a bronzovou šipkou na svahu pod čelem valového opevnění. Tyto mohou naznačovat požár opevnění, nález šipky pak vede k domněnkám, že nemuselo jít o náhodnou katastrofu. Terénní situace za výše popsanou čelní stěnou ve směru na návrší ukazuje, že se zde dochovály situace související přímo s konstrukcí opevnění. V celé dochované výšce se zde objevily více méně vodorovné vrstvičky světlého a tmavšího písku či písčité hlíny. Jedná se zřejmě o doklady vnitřní konstrukce opevnění tvořené dřevěnými rošty či komorami, prosypanými hlínou. Místy se zde zachovaly i negativy dřevěných sloupů, dokonce i spálené dřevo. Dle keramických nálezů lze toto opevnění datovat do mladší doby bronzové, na bázi celé situace (nad podložním štěrko-pískem) se dokonce objevily nálezy keramiky z období eneolitu, včetně žlábků (snad pozůstatku lehkého ohrazení), což by mohlo naznačovat, že hradecké návrší bylo opevněné již v tomto období. Celková šíře pravěkého opevnění činí cca 4-6 m a víme, že, vlivem recentních narušení (stavba lahvovny atd.), se nám zdaleka nedochovalo celé. Výška celé situace je 2-3 m a ani v tomto případě se zcela jistě nejedná o původní rozměr, neboť téměř zcela chybí doklady o využití pravěkého opevnění v raném středověku, jak je známe z jiných částí okraje návrší. I to bylo zaviněno odtěžením příslušných částí terénu již v období středověku či raného novověku. Přes tyto skutečnosti lze říci, že se

na místě pivovaru podařilo odhalit bezesporu nejlépe dochovaný úsek pravěkého opevnění hradeckého návrší, neboť prozkoumaná délka činí cca 50 m.

Na tomto místě nelze uvádět a rozvádět další zjištění z výzkumu nádvoří bývalého pivovaru, i z dalších částí areálu, kde výzkum proběhl. V současné době jsou konzervovány a tříděny nálezy movité, je postupně zpracovávána pořízená fotografická a kresebná dokumentace. Prvořadým úkolem je však zajištění archeologických terénů, které zůstaly v terénu zatím výzkumem i terénními a stavebními pracemi nedotčeny. Jedná se o výše uvedenou baštu parkánové hradby a blok cca 6 × 6 m části pravěkého opevnění. Jde o natolik jedinečné a neopakovatelné situace, že soudíme, že by měly zůstat zachovány a zakomponovány do organismu budoucí stavby. Zásadní jednání všech zainteresovaných stran probíhají a doufejme, že povedou ke zdárnému konci.

Literatura

- Bláha, R. – Sigl, J. 2004: Stavební činnost 18. až 20. století v Hradci Králové a její vliv na poznání vývoje města a jeho zázemí, *Archaeologia historica* 30, 97-106.
- Domečka, L. 1898: Starožitnosti nalezené v základech nových budov v Hradci Králové r. 1897, *Ratibor XV*, č. 6, s. 72, č. 7, s. 84, č. 8, s. 96-97, č. 9, s. 110-111.
- Doubrava, A. 1971: Hradec Králové v obrazech tří století. Hradec Králové.
- Kalferst, J. 1996: Zpráva o záchraném výzkumu na rekonstrukci transformační stanice 5/04 kV č. 5 na Velkém náměstí v Hradci Králové, *Zpravodaj muzea v Hradci Králové* 22, 41-49.
- Lüssner, M. 1859: Zpráva o starožitnostech nalezených r. 1858 v Králově Hradci, *Památky archeologické a místopisné II*, 235-236.
- Mikulka J. 1994: Dějiny Hradce Králové II./1. Hradec Králové.
- Richter, M. – Semotanová, E. 1998: Historický atlas měst České republiky, č. 5 Hradec Králové, Praha.
- Richter, M. – Vokolek, V. 1995: Hradec Králové, slovanské hradiště a počátky středověkého města, Hradec Králové – Praha.
- Sigl, J. 1999: Změna struktury městské zástavby na Malém náměstí v Hradci Králové, *Archaeologia historica* 24, 161-168.
- Svoboda, L. – Zahradník, P. 2003: Správní budovy měšťanského pivovaru čp. 53-57 v Soukenické ulici v Hradci Králové, stavebně historický průzkum, Pardubice.
- Svoboda, L. – Zahradník, P. 2004: Dějiny měšťanského pivovaru čp. 54-57 v Hradci Králové v letech 1860-1912, stavebně historický průzkum, Pardubice.
- Tomek, V. V. 1997: Z dějin Hradce Králové Hradec Králové.